

of the most general conformities to law of capture a language is in a norm, and also account of originality of their display at violations of speech development.

Key words: special method of initial studies of Ukrainian, principles of language studies of children with violations of speech development, correction of speech violations.

УДК 376.1:371.264:51

Н. С. Сухоніна

Кримський інженерно-педагогічний університет

ПИТАННЯ СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВА ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ ДЛЯ ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

У статті розглядається актуальна психолого-педагогічна проблема розвитку СПД у слабозорих молодших школярів у підготовчий період вивчення математики.

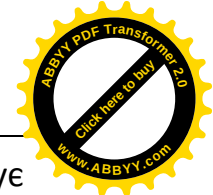
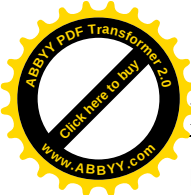
Ключові слова: сенсорно-перцептивна діяльність, слабозорі молодші школярі, корекційне навчання, корекційно-педагогічний процес, спеціальна школа, методика математики.

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення України як демократичної держави формується нове ставлення суспільства до дітей з різноманітними порушеннями психофізичного розвитку, нове бачення умов і шляхів їх соціалізації та інтеграції в соціум. У цьому контексті особливого значення набуває відповідне удосконалення змісту спеціальної освіти та методик навчання таких дітей, в тому числі і з порушеннями зору. Серед нагальних питань особливої уваги потребує підготовка дітей зі зниженим зором до опанування знань, зокрема математичних. Важливим фактором підготовки дітей до вивчення систематичного курсу математики є сформованість у них елементарних математичних уявлень, які базуються на усвідомленні сенсорно-перцептивної діяльності.

У спеціальній психології проблема розвитку сенсорно-перцептивної діяльності розглядається як одна з актуальних у системі компенсації порушень зору. Сенсорні та перцептивні процеси, як регулятори взаємодії людини з предметами та явищами навколишнього середовища, є основою психічного розвитку й важливою умовою людської життєдіяльності в цілому.

Поняття «сенсорно-перцептивна діяльність» охоплює чуттєве сприймання та перцептивні дії, які забезпечують усвідомлене чуттєве виділення певних властивостей обстежуваних об'єктів з наступним перетворенням сенсорної інформації у відображення дійсності у формі побудови образу, адекватного предметному світові та меті діяльності.

Глибокі порушення зору в учнів зумовлюють значні ускладнення чуттєвого пізнання навколишнього світу, специфічність застосування методів і

прийомів навчання таких дітей. Відсутність повноцінного зору обмежує можливості безпосереднього чуттєвого сприймання (перцепції) предметів та явищ довкілля і, таким чином, ускладнює формування в дитини уявлень, як одного з найважливіших психічних процесів. Використання всіх збережених аналізаторів при сприйманні будь-якого навчального матеріалу набуває великого значення. Це положення достатньо ефективно реалізується в загальноосвітніх школах, а в спеціальних воно набуває особливого корекційно-компенсаторного значення. Зір, слух, дотик, нюх, смак потребують особливого розвитку. Між тим, у практиці пропедевтичного навчання слабозорих дітей математики в спеціальній школі навички їхньої сенсорно-перцептивної діяльності виявляються незрілими, недостатньо сформованими. Лише поступове її удосконалення та включення в навчальну діяльність буде сприяти її подальшому розвитку.

Аналіз актуальних досліджень. В результаті теоретичного аналізу літератури було встановлено, що питання розвитку в слабозорих дітей сенсорно-перцептивної діяльності побічно розглядалися в багатьох дослідженнях [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12 та ін.]. Зокрема В. В. Журов [5] виділяє сенсорно-перцептивну діяльність як підсистему психіки людини; Т. О. Дорофєєва [4] вказує на необхідність формування у школярів правильного уявлення про перцепції різної модальності; Л. П. Григор'єва [2] обстоює думку, що сенсорно-перцептивна діяльність є основою образних форм пізнання; Т. П. Свиридчук [8] доводить, що сприймання за допомогою кількох аналізаторів сприяє інтенсифікації формування зорових образів і уявлень про невідомі предмети; дослідженнями Є. П. Синьової [9] встановлено, що слабозорі діти, які в пізнавальній діяльності використовують збережений зір і дотик, краще сприймають форму, точніше визначають розміри, швидше виділяють конструктивні особливості предметів; Б. К. Тупоногов [10] відмічає, що при правильному використанні збереженої сенсорної системи можна розраховувати на певний ефект сенсibilізації аналізаторів.

Зміни в процесах чуттєвого пізнання сліпих і осіб зі зниженим зором достатньо переконливо доводять необхідність спеціального їх вивчення, як невід'ємної частини всієї психіки дитини з ураженням зором, для більш повного і швидкого подолання та профілактики наслідків порушень зору. Недоліки функцій зорового аналізатору призводять до значних ускладнень насамперед у сфері чуттєвого пізнання і відбиваються на усьому процесі

життєдіяльності людини.

Мета статті – з'ясувати стан розробленості проблеми сенсорно-перцептивної діяльності, показати особливості розвитку сенсорно-перцептивної діяльності слабозорих учнів на початковому етапі вивчення математики, запропонувати комплекс засобів розвитку сенсорно-перцептивної діяльності.

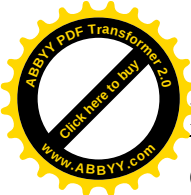
Виклад основного матеріалу. Засвоєння програмового матеріалу підготовчого періоду відбувається переважно з допомогою практичних завдань, які сприяють організації практичної діяльності учнів, спрямованої на засвоєння певних способів дій з натуральними предметами або їх зображеннями. Виконуючи вправи, учень неодноразово повторює практичні й розумові дії.

Слабозорі молодші школярі мають досить слаборозвинену систему сенсорно-перцептивної діяльності: переважає моносенсорний спосіб сприймання, надзвичайно збіднений сенсорний досвід, недостатньо сформовані системи сенсорних еталонів, діти майже не усвідомлюють можливостей збережених аналізаторів: дотику, слуху, нюху, смаку. Це перешкоджає розвитку розумових операцій (аналізу, синтезу та систематизації ознак і властивостей предметів), які є необхідними в засвоєнні математичного матеріалу. Розвиток сенсорної сфери є важливою передумовою успішного формування в слабозорих дітей інтелектуальних дій. Аналіз і синтез формуються в діяльності і виступають первинними на чуттєвому рівні.

Правильно організований педагогічний процес може створити найсприятливіші умови для активного використання всіх збережених аналізаторів слабозорих учнів. Сумісне використання збереженої сенсорної системи приводить до ефекту сенсibiлізації аналізаторів.

Однак проведені в цій галузі дослідження виявилися недостатньо повними та не спрямованими на вивчення комплексного розвитку сенсорно-перцептивної діяльності. У зв'язку з цим нами було проведено спеціальне дослідження з метою виявлення специфічних особливостей розвитку та ефективних засобів сенсорно-перцептивної діяльності молодших школярів зі зниженим зором у підготовчий період вивчення математики, визначення організаційно-педагогічних умов.

Проведений констатувальний експеримент дозволив виявити вихідний рівень розвитку сенсорно-перцептивної діяльності та обсяг

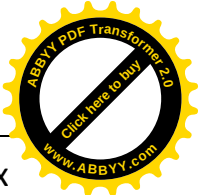
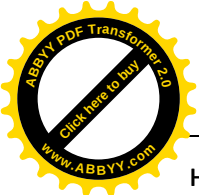
елементарних математичних уявлень у слабозорих дітей 6-ти років, які відвідують дитячий садок, у слабозорих першокласників та дітей без зорових порушень 6-ти років, які відвідують дитячий садок та загальноосвітню школу.

В результаті аналізу спеціальної літератури встановлено, що для формування сенсорно-перцептивної діяльності в дітей з порушеннями зору важливим є наявність узагальнених і систематизованих уявлень, знань про різні якості об'єктів, які сприймаються органами відчуттів. Засвоєні дитиною системи сенсорних еталонів (форма, розмір, фактура, величина, вага) є основними засобами здійснення ними перцептивних дій. Сенсорні процеси тісно пов'язані з розумовими операціями, які й забезпечують їх формування. Це, в свою чергу, сприяє успішній доматематичній підготовці дітей для якісного засвоєння знань та умінь з математики на наступних етапах.

Вивчення стану розвитку в дітей різних категорій (з порушеннями зору, з нормальним зором) та майже однакового віку (6–7 років) рівня розвитку сенсорно-перцептивної діяльності стало метою констатуючого етапу дослідження, для досягнення якої було використано 3 серії тестових завдань. Порівняльний аналіз отриманих результатів засвідчив наступне:

1. В цілому значна частина обстежених дітей дошкільного віку і 1-х класів має узагальнююче поняття про геометричні фігури: 52% слабозорих учнів 1-х класів; 51,3% слабозорих дошкільників і 68% дітей з нормальним зором. У всіх категорій досліджуваних дітей виявлено недостатній початковий рівень розвитку сенсорно-перцептивної діяльності в основному через невміння користуватися збереженими відчуттями (залишковим зором, слухом, дотиком, нюхом, смаком). Про це свідчить намагання слабозорих дітей під час виконання тестових завдань користуватися переважно збереженим зором, дещо меншою мірою – слухом та іноді дотиком. Значно утруднене в них виконання практичних дій з опорою на слух; особливо на смак і дотик. Це спричиняє недосконалість процесів обстеження об'єктів, неточність виконання перцептивних дій, а отже фрагментарність їхніх математичних уявлень. За таких умов не відбувається справжня компенсація ушкодженого зору.

2. Встановлено низьку доматематичну підготовленість слабозорих дітей до вивчення змісту освіти з математики в 1-му класі. Зокрема, у всіх дітей відмічено низький рівень уявлень про сенсорні еталони (форму, розмір, величину, фактуру, вагу), недосконалість орієнтування в просторі,

недостатній рівень сформованості математичних уявлень в цілому (їх неконкретність, схематичність, обмеженість деталей тощо). Лише 52 % слабозорих дітей мали узагальнююче уявлення про геометричні фігури, 21 % – неправильне, у 27 % – уявлення відсутнє.

Отож, характерними для слабозорих дошкільників і першокласників особливостями сенсорно-перцептивної діяльності в цілому визначено такі:

- недосконалість на цьому етапі вікового розвитку слабозорих дітей багатьох важливих для сприймання об'єктів розумових операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння та ін.);
- надмірне використання збереженого зору та недооцінка інших збережених аналізаторів (слуху, дотику, нюху, смаку) під час обстеження об'єктів;
- недосконалість кінестетичного праксису;
- відсутність потреби у використанні дотику і смаку.

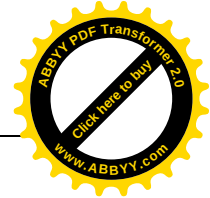
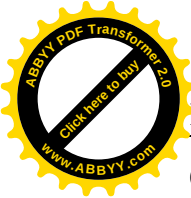
Не утворюються складні слухо-дотиково-рухові функціональні системи, які є фізіологічною основою розвитку вищих форм пізнавальної діяльності (сприймання, мислення, мовлення, уяви, логічної пам'яті, довільної уваги), важливих для опанування математичного матеріалу.

Аналіз відповідей батьків дав змогу дійти висновку, що більшості з них бракує знань про правильне виховання і розвиток слабозорих дітей, в своїй роботі з ними спираються на наочність матеріалу.

Дані проведеного констатуючого дослідження дають підставу стверджувати необхідність пошуку шляхів усунення цих недоліків.

За основні завдання формувального етапу дослідження було обрано визначення ефективних засобів розвитку та корекції в слабозорих учнів сенсорно-перцептивної діяльності на уроках математики в підготовчий період вивчення; апробування їх в процесі спеціально організованого навчання; розробка організаційних умов активізації сенсорно-перцептивної діяльності слабозорих молодших школярів.

Для реалізації мети та завдань експериментальної частини дослідження було розроблено модель розвитку сенсорно-перцептивної діяльності в слабозорих учнів у підготовчий період вивчення математики та систему корекційно-розвивальних вправ, спрямованих на розвиток сенсорно-перцептивної діяльності. Опорні положення моделі репрезентовані у взаємопов'язаній системі таких складових: змісту, принципів, завдань, засобів, етапів формування та кінцевого результату

сформованості сенсорно-перцептивної діяльності.

Дослідження здійснювалося за наступними етапами: підготовчим, основним та заключним.

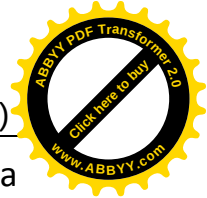
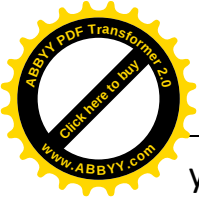
Підготовчий етап передбачав відбір дітей до експериментальних та контрольних груп; вивчення у них стану розвитку математичних уявлень; вивчення стану розвитку сенсорної перцепції; розробку системи корекційно-розвивальних вправ.

На основному етапі здійснювалося формування в учнів експериментальної групи сенсорно-перцептивної діяльності: корекція та удосконалення сенсорних еталонів; розвиток перцептивних дій на полісенсорній основі; дослідження ефективності використання основних засобів розвитку сенсорно-перцептивної діяльності в засвоєнні математичних умінь. Основними засобами розвитку сенсорно-перцептивної діяльності за результатами констатуючого дослідження було обрано предметно-практичну діяльність, гру, вербальні завдання.

На заключному етапі вивчався рівень розвитку сенсорно-перцептивної діяльності у слабозорих учнів після спеціально організованого навчання, а також вивчення впливу використання сенсорно-перцептивної діяльності на успішність формування математичних уявлень та знань та розробка організаційно-педагогічних умов активізації сенсорно-перцептивної діяльності в процесі вивчення математики.

За всіма видами відчуттів (зір, слух, дотик, нюх, смак), а також кінестетичним відчуттям кількісні дані виявились значно вищими в експериментальній групі, ніж у контрольній. При обстеженні предметів найбільш активно використовується дотик – 91% учнів в експериментальній і 64% в контрольній групі. На другому місці в експериментальній групі знаходиться слух (73% учнів), потім кінестетичне відчуття (68%), нюх (55%) та смак (50%). Таке ж саме ранжування спростерігається й в контрольній групі, але результати за усіма показниками значно нижчі (відповідно 36%, 27%, 18%, 0%). Жоден учень контрольної групи не скористався смаком, тільки 18% – нюхом, 27% – кінестетичним відчуттям, 36% – слухом і 64% – дотиком.

В системі корекційного навчання одночасно з поетапним розвитком сенсорно-перцептивної діяльності з прогнозуванням можливих утруднень у слабозорих молодших школярів забезпечувалося створення на уроках математики базової основи для формування елементарних математичних

уявлень та практичних умінь. Для цього запроваджувалася система корекційно-розвивальних вправ, тісно пов'язаних з темою та основним навчальним завданням уроку, спрямована на підготовку учнів до засвоєння елементарних математичних понять.

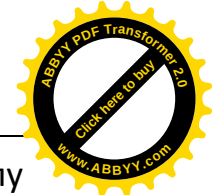
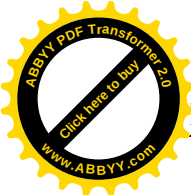
Зміст корекційно-розвивальних вправ, побудований на основі використання перцептивних дій, пізнавальної та ігрової діяльності дітей, передбачав також активну взаємодію збережених аналізаторів (залишковий зір, слух, дотик, нюх, смак). Система дидактичних вправ враховувала психолого-педагогічні закономірності становлення перцептивних дій і рівень сенсорного розвитку слабозорих учнів. За математичним змістом підготовчого періоду вивчення математики корекційно-розвивальні вправи були класифіковані нами на: вправи з формування сенсорних еталонів; вправи та з розвитку арифметичних навичок.

Розроблена та апробована в ході дисертаційного дослідження система розвитку сенсорно-перцептивної діяльності довела свою ефективність. Зокрема в учнів експериментальних класів сформувались:

- чіткі конкретні уявлення про сенсорні еталони;
- навички дотикового диференціювання ознак та властивостей предметів;
- уміння орієнтуватися на слух, використовувати дотик та кінестетичне відчуття при виконанні практичних вправ;
- збагатилися уявлення про предметний світ за рахунок використання нюхового та смакового сприймання в пізнанні довкілля;
- досягнуто засвоєння чітких повних уявлень про властивості та відношення предметів, їх розміщення у просторі та на площині.

Ефективність корекційного навчання забезпечувалася рядом розроблених нами організаційно-педагогічних умов, зокрема:

- врахування психофізичних особливостей, рівня сформованості сенсорної перцепції та математичного досвіду молодших школярів зі зниженим зором;
- організація індивідуального та диференційованого підходів з урахуванням пізнавальних можливостей в засвоєнні сенсорних еталонів та арифметичного матеріалу;
- залучення до предметно-практичної діяльності на пропедевтичному етапі вивчення математики гри, малювання, дидактичних вербальних завдань;

- включення в процес засвоєння математичного матеріалу комплексу відчуттів різних модальностей;
- застосування системи дидактичних вправ з розвитку сенсорно-перцептивної діяльності учнів, пов'язаних з темою та комплексною метою уроку.
- використання на кожному уроці математики корекційно-розвивальних дидактичних матеріалів, спрямованих на всебічний розвиток чуттєвого сприймання молодших школярів зі зниженим зором.

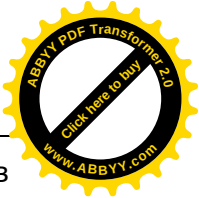
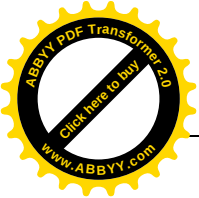
Висновки. Під впливом корекційного навчання виявлено значне зростання рівня розвитку сенсорно-перцептивної діяльності у слабозорих молодших школярів експериментальної групи. Результати спеціально організованого навчання слабозорих учнів підтверджують доцільність використання під час вивчення математики у підготовчий період різних засобів практичної діяльності. Це зумовлюється тим, що на даному етапі вікового розвитку для слабозорих дітей найбільш доступними видами діяльності є ігрова і предметно-практична. У зв'язку з цим, у процесі корекційного навчання широко використовувалися такі засоби і прийоми, які забезпечували розвиток збережених аналізаторів на основі інтенсифікації практичної діяльності учнів.

Відповідно, актуальність спеціально організованого навчання слабозорих учнів, в процесі якого відбувається компенсаторна перебудова процесів їхнього сприймання за рахунок використання сенсорики та перцепції, має надзвичайно важливе значення, а саме, знижує негативний вплив вторинних відхилень на їхній розвиток та готує до успішного вивчення курсу математики в цілому.

Перспективу подальших наукових пошуків у плані проведеного дослідження ми вбачаємо в удосконаленні змісту навчальних програм для учнів початкової ланки шкіл для слабозорих дітей, а також в інтенсифікації пропедевтичної математичної підготовки слабозорих дітей до шкільного навчання в групах спеціальних дитячих садків для слабозорих дітей або в загальних групах цих садків, у підготовчих класах за спеціальною програмою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гафурова З. Ф. Возрастные особенности перцепции у офтальмологически здоровых и близоруких школьников / З. Ф. Гафурова, Л. П. Григорьева, А. В. Шарипов // Дефектология. – 1998. – № 6. – С. 3–9.
2. Григорьева Л. П. Формирование сенсорных эталонов у детей с нарушениями зрения (метод. рек.) / Л. П. Григорьева // Дефектология. – 2002. – № 2. – С. 92–96.

3. Денискина В. З. Коррекционная направленность уроков математики в начальных классах школ для детей с нарушением зрения / В. З. Денискина. – М. : АПК и ПРО, 2002. – 31 с.
4. Дорофеева Т. А. Формирование представлений о сенсорных возможностях у младших школьников с нарушением зрения в рамках коррекционной программы «Ребенку о нем самом» / Т. А. Дорофеева // Дефектология. – 2002 – № 6. – С. 47–50.
5. Журов В. В. Сенсорно-перцептивний розвиток у системі навчання просторової орієнтації та мобільності інвалідів за зором / В. В. Журов // Дефектологія. – 1992. – № 2. – С. 41–44.
6. Запорожец А. В. Развитие восприятия и деятельность. / А. В. Запорожец // Восприятие и действие : симпозиум 30 XVIII междунар. психол. конгресса / [сост. А. В. Запорожец]. – М., 1966. – С. 35–44.
7. Земцова М. И. Основы компенсации дефектов у аномальных детей / М. И. Земцова // Основы обучения и воспитания аномальных детей. – М. : Просвещение, 1965. – С. 101–117.
8. Свиридчук Т. П. Забезпечення безперервного корекційного впливу на чуттєвий досвід дітей з глибокими вадами зору / Т. П. Свиридчук. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 228 с.
9. Синьова Є. П. Тифлопсихологія / Є. П. Синьова. – К. : Знання, 2008. – 365 с.
10. Тупоногов Б. К. Основы коррекционной педагогики / Б. К. Тупоногов. – М. : ИПТК Логос ВОС, 2004. – 111 с.
11. Уфимцева Л. П. Психокоррекционные занятия с младшими школьниками, имеющими нарушения зрения / Л. П. Уфимцева, Т. К. Окладникова // Дефектология. – 2002. – № 1. – С. 42–49.
12. Фильчикова Л. И. Основы ранней психологической коррекции сенсорного развития детей с нарушениями зрения : дисс. ... д-ра психол. наук : 19.00.10 / Любовь Ивановна Фильчикова. – М., 1999. – 234 с.

РЕЗЮМЕ

Н. С. Сухонина. Вопрос сенсорно-перцептивной деятельности как условие организации коррекционно-педагогического процесса на уроках математики в специальной школе для детей с пониженным зрением.

В статье рассматривается актуальная психолого-педагогическая проблема развития СПД у слабовидящих младших школьников в подготовительный период изучения математики.

Ключевые слова: сенсорно-перцептивная деятельность, слабовидящие младшие школьники, коррекционное обучение, коррекционно-педагогический процесс, специальная школа, методика математики.

SUMMARY

N. Suhonina. Sensory-perceptual activity like condition of correctional and pedagogical process on the lessons of mathematics in the special school for children with violations of sight.

The article is devoted psychological and pedagogical problem of development of the sensory-perceptive activity by children with violations of sight in the initial period of study of mathematics.

Key words: sensory-perceptive activity, children with violations of sight, correction education correctional and pedagogical process, special school, methods of mathematics.